

Joanna Szalacha-Jarmużek
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Krzysztof Pietrowicz
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

PARADOKSALNA LEGITYMIZACJA KRYPTOAKTYWÓW. PRACA INSTYTUCJONALNA I ZMIANA SPOŁECZNA

Artykuł pokazuje proces instytucjonalizacji kryptoaktywów. Zostaje postawiona teza, że szereg globalnie działających aktorów wykonuje obecnie intensywną pracę instytucjonalną, której skutkiem jest legitymizacja kryptoaktywów. Owa legitymizacja dokonuje się paradoksalnie w kontraście do idei leżącej u podstaw powstania kryptoaktywów, które miały radykalnie ograniczyć znaczenie tradycyjnych instytucji finansowych. Analizie jakościowej poddano materiały poruszające temat kryptoaktywów wytwarzane przez trzy grupy aktorów: finansowe korporacje transnarodowe (banki inwestycyjne i duże grupy bankowości detalicznej), banki centralne krajów grupy G7 oraz globalne firmy konsultingowe jako reprezentantów globalnego sektora usługowego. W wymiarze empirycznym została dokonana rekonstrukcja narracji na temat kryptoaktywów prezentowanych przez aktorów instytucjonalnych centralnych dla kształtu globalnych rynków finansowych. Na poziomie ogólnym artykuł stara się pogłębić wiedzę na temat tego, w jaki sposób podmioty centralne dla rynków finansowych przejmują instytucje, które powstały z intencją ich radykalnego osłabienia.

Słowa kluczowe: zmiana społeczna; praca instytucjonalna; instytucjonalizacja; krypto-waluty; kryptoaktywa

Paradoxical Legitimization of Cryptoassets. Institutional Work and Social change

The paper shows the process of cryptoassets' institutionalization. The main thesis is that a number of global actors are currently undertaking intensive institutional work resulting in the legitimization of cryptoassets. This legitimization process is paradoxical: it clashes with the underlying idea that cryptoassets were supposed to radically reduce the importance of traditional financial institutions. Qualitative analysis is applied to the texts addressing the topic of cryptoassets produced by three groups of actors: financial transnational corporations (investment and retail banking groups), G7 central banks

Joanna Szalacha-Jarmużek, Instytut Socjologii, joanna.szalacha@umk.pl, ORCID 0000-0001-6445-8385; Krzysztof Pietrowicz, Instytut Socjologii, Krzysztof.Pietrowicz@umk.pl, ORCID 0000-0002-0596-4672.

Tekst opublikowany na warunkach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska (CC BY-NC-ND 3.0 PL).

and global consulting firms. Thus empirically, the article reconstructs the narratives on cryptoassets presented by the institutional actors who are central to the shape of global financial markets. Conceptually, the article seeks to deepen the understanding of how key market actors are taking over the institutions, which have been created with the intention of radically weakening them.

Key words: social change; cryptoassets; institutional work; institutionalization; cryptocurrencies

Wprowadzenie

W ostatnim czasie kwestia kryptoaktywów stała się przedmiotem publicznej dyskusji, głównie w kontekście negatywnych zjawisk, skandali i oszustw zachodzących w skali globalnej (Yaffa-Bellany i Moreno, 2024). Nasz artykuł nie skupia się jednak na analizie fenomenu, który można by określić mianem paniki moralnej wywołanej przez spekulacyjny charakter handlu kryptoaktywami. Przyjmujemy natomiast perspektywę długoterminowego procesu zmian społecznych, które związane są w tym przypadku nie tylko ze stale rosnącą liczbą użytkowników kryptoaktywów, ale przede wszystkim z działaniami podejmowanymi przez kluczowych dla współczesnego systemu kapitalistycznego aktorów społecznych. W naszej analizie odwołując się do teorii neoinstytucjonalnej (Jepperson, 1991; Powell i DiMaggio, 1991; Scott, 1995), staramy się zidentyfikować mechanizmy, które można uznać za specyficzne dla procesu instytucjonalizacji kryptoaktywów.

Kryptoaktywa definiujemy jako produkty cyfrowe zazwyczaj oparte o technologię blockchain, których podstawową funkcją jest bycie nośnikiem wartości finansowej. Inaczej rzecz ujmując, są to zabezpieczone kryptograficznie cyfrowe reprezentacje wartości, które można przenosić, przechowywać lub można nimi handlować on-line. Kryptoaktywa najczęściej kojarzone są z kryptowalutami, których najbardziej rozpoznawalnym przykładem jest bitcoin. Konsekwentnie posługujemy się jednak pojęciem kryptoaktywa, ponieważ nasza analiza obejmuje oprócz kryptowalut szersze spektrum produktów cyfrowych, w tym NFT (*non-fungible tokens*), stablecoiny i CBDC (*central bank digital currency*). NFT, czyli niewymienny token, to unikatowy cyfrowy obiekt, który może przyjąć formę np. dzieła sztuki czy karty kolekcjonerskiej. Stablecoin to token płatniczy, którego wartość jest systemowo powiązana z wartością jakiejś oficjalnej waluty (np. dolara amerykańskiego) albo innego dobra będącego w obiegu (np. złota). CBDC, czyli cyfrowy pieniądz banku centralnego, to pieniądz emitowany wyłącznie w formie cyfrowej przez bank centralny, który ma służyć jako prawny środek płatniczy. Jak zostało wspomniane, kryptoaktywa zazwyczaj oparte są o blockchain, czyli specyficzne rozwiązanie informatyczne

mające postać rozproszonej bazy danych, w której transakcje grupowane są w tzw. bloki rejestrowane w porządku chronologicznym. Blockchain zatem stale aktualizujący się rejestr danych, do którego dopisywane są kolejne informacje o transakcjach. Rejestr ten jest spójny, ale z założenia nie musi być legitymizowany przez żadną instytucję prawną (Łukasik i Witczak, 2023, s. 10–13).

Globalnie rośnie liczba użytkowników kryptoaktywów (Cabello, 2022; Statista Market Forecast, 2024). Aktualne szacunki pokazują, że na świecie mamy około 420 milionów posiadaczy kryptowalut, a połowa z nich pochodzi z Azji. Analizy Europejskiego Banku Centralnego z 2022 roku pokazują, że średnio 10% gospodarstw domowych w czołowych krajach strefy euro posiada już kryptowaluty. Z kolei w Polsce, biorąc po uwagę wyniki badań z 2023 roku, 23% dorosłych osób deklaruowało, że kiedykolwiek posiadało jakąś kryptowalutę, a 11,7% deklaruje, że nadal jest w jej posiadaniu (Łukasik i Witczak, 2023, s. 19; 34–35). Zarówno na świecie, jak i w Polsce nie jest to zatem już zjawisko całkowicie niszowe. Jednakże realne użytkowanie kryptoaktywów dotyczy zdecydowanej mniejszości populacji.

W naszej analizie pokazujemy, że szereg globalnie działających podmiotów posiadających istotny wpływ na rynki finansowe wykonuje obecnie wokół kryptoaktywów intensywną pracę instytucjonalną. Jednym ze skutków tej pracy jest legitymizacja kryptoaktywów, dokonująca się na dużą skalę pomimo kontrowersji związanych z kryptowalutami (w tym oskarżenia o oszustwa i tworzenie piramid finansowych) i – paradoksalnie – pomimo genezy powstania kryptoaktywów. Bezpośrednim przedmiotem naszej analizy są narracje na temat kryptoaktywów obecne w komunikacji medialnej wytwarzanej przez trzy grupy aktorów: finansowe korporacje transnarodowe (banki inwestycyjne i duże grupy bankowości detalicznej), banki centralne krajów grupy G7 oraz globalne firmy konsultingowe jako reprezentantów globalnego sektora usługowego. Łącznie w badaniu poddaliśmy jakościowej analizie treść 748 materiałów (raportów rocznych, analiz, wypowiedzi przedstawicieli itd.).

Przedmiotem naszego badania nie byli natomiast indywidualni użytkownicy kryptoaktywów oraz podmioty, które wytworzyły się wokół kryptowalut. Warto podkreślić, że początkowo dynamika zmian i rozwoju sektora krypto kształtowała się oddolnie. To pojedyncze osoby lub niewielkie oddolnie tworzące się zbiorowości były zaangażowane w powstawanie koncepcji i rozwiązań technicznych wokół kryptowalut i blockchajna. W oparciu o te działania wytworzyły się podmioty o zasięgu globalnym, alternatywne wobec standardowych podmiotów rynków finansowych. Były to np. działające globalnie giełdy kryptowalut i rozmaite fora czy konferencje dotyczące kryptoaktywów. To ten wymiar instytucjonalizacji wygenerował właśnie szereg kryzysów i skandali finansowych. Obecnie, co staramy się dalej pokazać, następuje przesunięcie w kierunku zorganizowanych działań dużych, standardowych

aktorów społecznych związanych z rynkami finansowymi. Bez uwzględnienia tego przesunięcia nie dostrzeżemy tego, czym kryptoaktywa są obecnie. Co ważne, to przesunięcie nie jest związane wyłącznie z zastąpieniem organizacji mniej profesjonalnych przez globalnych aktorów rynków finansowych. Mamy tutaj do czynienia ze zmianą na bardzo fundamentalnym poziomie, która sprawia, że można mówić o paradoksalnej instytucjonalizacji kryptoktywów.

Na czym polega owa paradoksalność? Otóż pojawienie się kryptoaktywów było efektem przekonania o konieczności kształtowania alternatywnego systemu finansowego, który omija dużych graczy instytucjonalnych i w konsekwencji radykalnie ich marginalizuje. Oddolny ruch bazujący na tym założeniu akcentował znaczenie pojedynczych jednostek, ich wolność i podmiotowość w kształtowaniu rozwiązań blockchainowych (Sroczyński i Łukasik, 2022). Tymczasem obecna faza procesu instytucjonalizacji kryptoaktywów sprawia, że owo podstawowe założenie zostaje zanegowane. Zjawisko to nie było dostrzegane do niedawna przez badaczy społecznych zajmujących się kryptoaktywami. Biorąc pod uwagę realne pojawienie się pierwszej kryptowaluty opartej na blockchainie, bardzo szybko, bo już po roku 2010 kryptoaktywa stały się przedmiotem analiz naukowych. Początkowo znaczna część prac akademickich zorientowanych na zagadnienia społeczne kładła nacisk na pokazanie specyfiki tego, czym są kryptoaktywa oraz jakie założenia ideologiczne legły u podłoża ich powstania. Powtarzającymi się motywami w opisie takiej specyfiki były (por. Hawlitschek i in., 2018; Maurer i in., 2013; Swartz, 2018):

1. Anonimowa geneza bitcoina. Twórca bitcoina, czyli pierwszego systemu blockchain, ukrył się pod pseudonimem Satoshi Nakamoto i mimo rozlicznych prób identyfikacji pozostaje do tej pory osobą anonimową (istnieje zresztą możliwość, że nie jest to pojedyncza osoba, tylko grupa).
2. Odejście od konieczności legitymizacji transakcji przez instytucje państwowe/publiczne w kierunku oparcia zaufania na rozwiązaniach technologicznych. W tym kontekście często wskazywano na proces automatyzacji zaufania jako istotę funkcjonowania kryptoaktywów.
3. Próba zbudowania alternatywy dla tradycyjnych walut, emitowanych przez banki centralne. Bitcoin był przedstawiany jako nowy rodzaj pieniądza, emitowany poza tradycyjnym systemem bankowym.
4. Zwracanie uwagi na nieufny wobec państwa punkt wyjścia tej innowacji. Ten libertariański z ducha, indywidualistyczny punkt wyjścia był łączony z ideami podziemia hakerskiego.

Ta specyfika kryptoaktywów miała rzutować nie tylko na ich rozwój, ale też tworzyła istotny punkt wyjścia dla ewentualnej krytyki czy wskazywania

utopijności przyjmowanych rozwiązań. Umasowienie kryptowalut miało oznaczać istotną zmianę społeczno-kulturową, związaną np. z osłabieniem znaczenia państwa i instytucji legitymizowanych przez państwo.

Analizy naukowe z zakresu nauk społecznych szły również często w kierunku przedstawiania kryptoaktywów i blockchaina jako innowacji zakłócającej (*disruptive innovation*) (Frizzo-Barker i in., 2020), która ma potencjał dużej zmiany w rozmaitych sferach rzeczywistości społecznej, np. w opiece zdrowotnej (Mettler, 2016), administracji (Ølnes i in., 2017), powstawaniu *smart cities* (Ahad i in., 2020) czy logistyce (Orji i in., 2020). Dyskutowany był również problem sprzeczności pomiędzy deklarowaną decentralizacją z jednej strony, a realną kontrolą nad konkretnymi kryptoaktywami przez niewielką liczbę podmiotów z drugiej (De Filippi i Loveluck, 2016; Heo i Yi, 2023). Tak więc kryptoaktywa były i po części nadal są postrzegane jako czynnik zmiany, osłabiający znaczenie tradycyjnych instytucji.

Dopiero niedawno w obiegu naukowym pojawiły się artykuły, które problematyzują bardzo wyraźne napięcie pomiędzy genezą kryptoaktywów a ich obecnym stanem. Czyli próbują uchwycić wspomnianą wcześniej paradoksalność. Jak pisze Anson Au, „utopijne wyobrażenie o wyzwoleniu gospodarczym spod wpływu państwa zostaje sprowadzone na ziemię. Nie widzimy, by kryptowaluty wywoływały libertarianizm w celu „skutecznego [rozpuszczenia] państwa na rynku” (...), ale wręcz przeciwnie: kryptowaluty rozprzestrzeniają się po części dlatego, że państwa im na to pozwalają, a niektóre nawet wchłaniają kryptowaluty w systemy regulacyjne, takie jak podatki, aby wspierać aparaty państwowe” (Au, 2023, s. 1004). Podobnie Adam Hayes widzi „napięcie między utopijną wizją Bitcoina a obserwowaną dziś rzeczywistością” (Hayes, 2023). Należy jednak podkreślić, że tego rodzaju głosy są raczej wyjątkami, a zachodząca co do kryptoaktywów fundamentalna zmiana nie została do tej pory dobrze opisana. Dobrym narzędziem do takiego opisu wydaje się koncepcja pracy instytucjonalnej.

Praca instytucjonalna

Przedmiotem naszego zainteresowania są działania dużych organizacji, aktorów społecznych funkcjonujących w złożonych polach organizacyjnych międzynarodowych finansów i polityki gospodarczej. Nie mając wglądu w intencje i motywacje osób podejmujących decyzje w tych organizacjach, skupiamy się na widocznych efektach organizacyjnych, czyli na opublikowanych komunikatach, ogłoszonych rozwiązaniach prawnych lub na wypowiedziach medialnych przedstawicieli organizacji. Interesują więc nas praktyki i zastanowimy

się, w jaki sposób są one odzwierciedleniem bardziej ogólnego podejścia danej organizacji do kwestii kryptoaktywów¹.

Odwołujemy się do koncepcji pracy instytucjonalnej autorstwa Thomasa Lawrence'a i Roya Suddaby'ego (Lawrence i Suddaby, 2006, s. 218). Definiują oni taką pracę jako „(...) celowe działania mające na celu tworzenie, utrzymywanie lub niszczenie instytucji”. Autorzy zaproponowali katalog aktywności, które w ramach organizacji podejmują aktorzy, w efekcie czego powstają społeczne skrypty, schematy, reguły działania i kulturowe ograniczenia (Lawrence i Suddaby, 2006, s. 218). W instytucjonalnych teoriach agencji (DiMaggio, 1988), jak i socjologii praktyk społecznych (Schatzki, 2005) bazuje się na założeniu, że aktorzy o odpowiednich kompetencjach kulturowych i umiejętnościach praktycznych mogą podejmować działania prowadzące do kształtowania rozwiązań instytucjonalnych. W koncepcji pracy instytucjonalnej kluczowe znaczenie mają zatem codzienne praktyki, żmudne działania aktorów tworzących i wspierających instytucje. Praca instytucjonalna jest aktywnością aktorów, jednocześnie sposobem budowania ich podmiotowości, jak i kształtowania ładu społecznego. Aktorzy wykonujący pracę instytucjonalną są świadomi, mają określone zdolności i reagują na sygnały z otoczenia (Pawlak, 2011). Praca instytucjonalna jest podmiotowym działaniem aktorów, które dokonuje się jednak w ramach struktur większych społecznych zjawisk.

Praca instytucjonalna realizowana jest na wiele sposobów, które Lawrence i Suddaby (2006) zebrali w trzy kategorie – kreowania, podtrzymywania i niszczenia instytucji. Praca kreująca skupia się na działaniach i praktykach prowadzących do powstania instytucji i jej zakorzenienia w normach i wartościach danej zbiorowości. Wykonując ten typ pracy organizacje inicjują działania, których efektem jest dookreślenie zachowań, aktywności lub typów motywacji, które pasują do określonego celu. W ramach tego typu przyciąga się zwolenników danego rozwiązania, przekonuje się decydentów, tworzy się ramy prawne, regulaminy, ale także konstruuje się aktywności, które w przypadku kontynuowania, będą stanowić o żywotności danej instytucji. Z kolei podtrzymywanie instytucji jest rodzajem działań organizacyjnych, których celem jest kontynuowanie określonych rozwiązań, wzmacnianie ich obecności w dyskursie publicznym i praktykach różnych aktorów społecznych. I wreszcie praca instytucjonalna nastawiona na niszczenie wiąże się z podważeniem dotychczasowych rozwiązań i założeń, wskazywaniem publicznie na brak kompatybilności norm i wartości w danym polu, zmniejszanie roli sankcji, które do tej pory działały na aktorów zbiorowych i jednostki (Lawrence i Suddaby, 2006; Lawrence i in., 2011).

¹ Aczkolwiek musimy zaznaczyć, że nie chcemy bliżej skupiać się na kategorii „praktyk”, która ma już bogatą tradycję teoretyczną i stale rosnącą bazę analityczną (por. Mateja-Jaworska i Modrzyk, 2023).

Skorzystanie z tej koncepcji jest zasadne w przypadku opisanego działań owocujących nowymi rozwiązaniami instytucjonalnymi. Jak pisze Lawrence i współautorzy: „Twierdzimy, że wybór koncepcji pracy instytucjonalnej dobrze pasuje do analizy wyłaniających się procesów instytucjonalnych. Praca instytucjonalna podkreśla bowiem, w jaki sposób i dlaczego aktorzy pracują nad interpretacją, tłumaczeniem, transpozycją, redagowaniem i ponownym łączeniem instytucji oraz w jaki sposób te działania prowadzą do niezamierzonych adaptacji, mutacji i innych konsekwencji instytucjonalnych” (Lawrence i in., 2011, s. 4).

Metodologia badania

Przedmiot naszego zainteresowania – kryptoaktywa – ma stosunkowo niedługą historię i nadal nie ma w pełni ugruntowanego społecznego statusu. Co więcej, ulega istotnym przemianom, a jego ontologia nadal pozostaje przedmiotem dyskusji. Kryptoaktywa były klasyfikowane na różne sposoby: Hayes pisał o nich jako o układach techno-społecznych: „Bitcoin i inne „kryptoaktywa” są właściwie technologiczno-społecznymi asamblażami (...), które zawierają zarówno ludzkie, jak i nieludzkie elementy” (Hayes, 2019, s. 50), są też charakteryzowane jako obiekty ideologiczne (Dodd, 2018) albo „cyfrowe towary, niematerialne produkty wytwarzane dla zysku” (Rotta, Paraná, 2022, s. 1046). Ta niejednoznaczność sprawia, że nasze badanie ma charakter eksploracyjny. Wykorzystaliśmy w nim omówioną powyżej koncepcję pracy instytucjonalnej jako część teorii neoinstytucjonalnej do wykonania jakościowej analizy danych zastanych.

Na podstawie koncepcji Lawrence’a i Suddaby’ego założyliśmy, że w procesie instytucjonalizacji aktorzy mogą realizować szereg praktyk, których efektem staje się legitymizacja danego zjawiska. Praktyki te mogą obejmować między innymi wdrażanie rozwiązań organizacyjnych, tworzenie formalnych regulacji, ale także obejmują komunikowanie swoich stanowisk z użyciem różnych praktyk narracyjnych. Oficjalne dokumenty (m.in. raporty roczne, opublikowane ekspertyzy, komunikaty na stronach www) stanowią widoczny ślad narracji, która zostaje uznana przez danego aktora za możliwą/słuszną do zakomunikowania środowisku zewnętrznemu. Przyjeliśmy więc zgodne z koncepcją pracy instytucjonalnej założenie, że opublikowane dokumenty stanowią empiryczny przejaw wykonanej pracy oraz przyjęcia określonych celów przez organizację.

W związku z powyższym postawiliśmy następujące główne cele analizy danych zawartych w zebranych do badania dokumentach:

1. Zidentyfikowanie zakresu zainteresowania tematem kryptoaktywów instytucji ważnych dla sektora międzynarodowych finansów.
2. Zidentyfikowanie dominującego stosunku badanych podmiotów do tematu kryptoaktywów.
3. Określenie powtarzających się rodzajów praktyk instytucjonalnych, które są już realizowane przez badane podmioty w obszarze kryptoaktywów.

Dla realizacji tych celów wybraliśmy metodę analizy treści. Przedmiotem naszej analizy były materiały wytworzone przez trzy grupy aktorów, których można uznać za kluczowych dla pola międzynarodowych finansów i polityki gospodarczej. Są to finansowe korporacje transnarodowe (banki inwestycyjne i duże grupy bankowości detalicznej), banki centralne krajów grupy G7 oraz firmy globalnego sektora usługowego (globalne firmy konsultingowe).

Dokonując wyboru materiałów do analizy kierowaliśmy się następującymi kryteriami wyboru analizowanych podmiotów:

1. Wybraliśmy podmioty z krajów grupy G7 ze względu na stopień nasyceńia ich gospodarek cyfrowymi technologiami, ogólny wysoki stopień cyfryzacji handlu i finansów, a także ogólną dominującą globalną pozycję aktorów z sektora finansów.
2. Wyłączyliśmy z analizy podmioty nastawione na promocję i sprzedaż/ obrót kryptoaktywów – aktorzy ci w oczywisty sposób wykonują kreującą pracę instytucjonalną, co jest powiązane z ich bezpośrednim interesem ekonomicznym. Jednocześnie nie mają one możliwości kształtowania warunków brzegowych makroekonomicznych, ich działania są obciążone dużą dozą niepewności; spora część tych podmiotów działa efemerycznie i niszowo.
3. Analizowane podmioty mają wpisaną w swoją działalność możliwość wywierania wpływu masowego, dogłębnie modyfikującego działania wielu użytkowników na poziomie krajowym i często ponadnarodowym. Posiadają liczne kapitały (w sensie koncepcji kapitałów autorstwa Pierre'a Bourdieu (2005)), dzięki którym mogą wywierać wpływ strukturalny lub stanowić punkt odniesienia dla innych aktorów społecznych.
4. Interesowały nas podmioty posiadające potencjał i doświadczenie kształtowania globalnych koalicji wokół określonych strategii działania, czyli posiadające możliwości kreowania rozwiązań, w które angażują się państwa narodowe, korporacje transnarodowe i organizacje międzyrządowe (Szalacha-Jarmużek, 2013).

Ostatecznie przedmiotami naszego badania stały się następujące podmioty – banki centralne krajów grupy G7, czyli Bank Anglii, Bundesbank, Bank Francji, Banca d'Italia, Bank Kanady, Bank Japonii i amerykański System Rezerwy Federalnej (FED), grupa ośmiu największych pod kątem dochodów grup międzynarodowych banków komercyjnych (Industrial and Commercial

Bank Of China Ltd., China Construction Bank Corp., JPMorgan Chase & Co., Bank of America Corp., Wells Fargo & Co., Citigroup Inc., BNP Paribas, HSBC Holdings, Banco Santander) oraz trzy globalne firmy konsultingowe – tzw. Wielka Trójka konsultingu (Bain&Company, Boston Consulting Group, McKinsey)².

Korpus materiałów zebranych do badania objął w sumie 748 dokumentów opublikowanych w latach 2021–2022 na oficjalnych stronach internetowych badanych podmiotów. Wybraliśmy ten okres ze względu na globalne gwałtowne zmiany, które zaszły w tym czasie na rynkach kryptoaktywów (zob. Cornelli i in., 2023), między innymi radykalne wzrosty i spadki wartości kryptowalut oraz tokenów i NFT, wzrost obrotów na giełdach krypto, powstanie rozwiązań infrastrukturalnych sprzyjających obrotowi (kryptobankomaty), spektakularne bankructwa giełd i oskarżenia o budowę piramidy finansowej. Interesowały nas dokumenty o różnej formie i genezie. Do analizy włączyliśmy zarówno roczne raporty, jak i komunikaty medialne, wywiady udzielone przez kierownictwo oraz podstrony internetowe kierowane do klientów/użytkowników badanych podmiotów. Nie wykluczaliśmy żadnej formy prezentacji treści, jeśli mieściła się w badanym okresie.

Analiza treści zebranych dokumentów przebiegała według następującego schematu:

1. Identyfikacja liczby dokumentów posiadających frazę „crypto” (w tym frazy *cryptotassets*, *cryptocurrency*) i częstotliwości pojawiania się tych fraz w dokumentach.
2. Identyfikacja kontekstu, w jakim pojawia się zagadnienie kryptoaktywów – czy ogólny wydźwięk jest negatywny czy pozytywny.
3. Przyporządkowanie, kodowanie fragmentów poświęconych krypto według koncepcji pracy instytucjonalnej – zastosowanie kategorii z koncepcji jako kodów w analizie treści.
4. Reinterpretacja wyników kodowania, ponowne kodowanie i zaproponowanie własnych typów pracy instytucjonalnej opisujących specyfikę działań wokół krypto.

Kierując się koncepcją pracy instytucjonalnej zaproponowaliśmy klucz kodowania treści, w którym wybrane nazwy typów pracy instytucjonalnej zaproponowane przez Lawrence’a i Suddaby’ego (2006) zostały przypisane do praktyk i narracji, co do których założyliśmy, że mogą się pojawić w przypadku realizacji pracy instytucjonalnej wokół kryptoaktywów. W sumie zdecydowaliśmy się na wprowadzenie 7 kodów bazujących na wyjściowej charakterystyce typów działań:

² W aneksie podajemy adresy stron internetowych stanowiących przedmiot analizy.

Tabela 1. Klucz kodowy

<i>Typ pracy instytucjonalnej/Kod</i>	<i>Możliwe rodzaje praktyki/narracji</i>
<i>Definiowanie</i>	Opisywanie istoty kryptoaktywów Opisywanie kluczowych cech, bazowej ontologii kryptoaktywów z naciskiem na czynnik wartości i norm (krypto jako ważna innowacja, jako innowacja przełomowa, jako technologia zmieniająca świat finansów) Inicjowanie nowych, własnych rozwiązań opartych o blockchain
<i>Zmienianie asocjacji normatywnych</i>	Podkreślanie możliwości uzyskania korzyści i pozytywnego wpływu kryptoaktywów pomimo zawartego w nich ryzyka Akcentowanie konieczności regulacji prawnej Akcentowanie rosnącej roli państwa i jego organów regulacyjnych wobec rynku krypto Podkreślanie konieczności wyjścia poza model oddolnej rewolucji w stronę stabilizacji rynku
<i>Mitologizowanie</i>	Akcentowanie pozytywnych cech kryptoaktywów Akcentowanie korzyści ekonomicznych i organizacyjnych związanych z krypto i blockchainem
<i>Teoretyzowanie</i>	Odwołania do naukowych analiz nt. krypto Przywoływanie autorytetów naukowych w temacie krypto Opisywanie zależności przyczynowo-skutkowych związanych z krypto
<i>Edukowanie</i>	Tłumaczenie zasad działania blockchain Tłumaczenie podstawowych zasad działania danego kryptoaktywu Opisywanie ryzyka związanego z rynkiem krypto Opisywanie znanych zagrożeń związanych z krypto
<i>Zakorzenie i rutynizacja</i>	Opisywanie własnych rozwiązań opartych o blockchain Przekształcanie tradycyjnych form działania danej organizacji w formy bazujące na krypto Włączanie tematu krypto do głównych dokumentów typu raport roczny danego podmiotu Uruchamianie podstron dedykowanych rozwiązaniom opartym o blockchain Zachęcanie do korzystania z krypto Ustanawianie formalnych sieci powiązań z innymi aktorami opartej o kryptoaktywa
<i>Pilnowanie standardów</i>	Inicjowanie rozwiązań prawnych, regulacji obejmujących rynek krypto Przedstawienie rozwiązań instytucjonalnych poddających regulacji określone wymiary działania kryptoaktywów Dyskusowanie nad aspektami prawnymi

Źródło: opracowanie własne

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że nie wykonywaliśmy całościowej analizy języka użytego w dokumentach. Interesował nas jedynie ogólny aksjono-normatywny kontekst pojawienia się fraz „crypto”, czyli pozytywny lub negatywny opis danego wymiaru działania rynku krypto. Kodowaliśmy jedynie te fragmenty, w których autorzy tekstu wprost komunikowali opinie, działania, dane związane z kryptoaktywami. Pozwoliło nam to na uzyskanie na dalszym etapie bardziej zgeneralizowanych typów pracy instytucjonalnej.

Wyniki

Poniżej przedstawiamy wyniki analizy treści dokumentów opublikowanych online na oficjalnych stronach internetowych banków centralnych grupy G7, największych pod względem przychodów grup banków detalicznych oraz największych globalnych firm konsultingowych.

Praca instytucjonalna banków centralnych grupy G7

Banki centralne stanowią w oczywisty sposób jedną z centralnych instytucji systemu finansowego. Nadzorując emisję pieniądza, regulując jego podaż oraz tworząc prawa wpływające na rynek płatniczy w danym kraju bank centralny jest kluczową instytucją z perspektywy państwa i sektora publicznego. W przypadku banków należących do grupy najbogatszych krajów świata, czyli grupy G7, ich wpływ i znaczenie ma szeroko pojmowany charakter globalny (Baker, 2008).

Analizie poddaliśmy, zgodnie z przyjętymi założeniami, materiały medialne publikowane na oficjalnych stronach internetowych tych banków centralnych w okresie 2021–2022. Łącznie w tym okresie opublikowano 579 różnych dokumentów, w których pojawia się fraza „crypto”. Poniższa tabela pokazuje rozkład dla poszczególnych banków centralnych.

Tabela 2. Liczba dokumentów dostępnych na stronach internetowych banków centralnych zawierających hasło „crypto-” w okresie 2021–2022

<i>Oryginalna nazwa banku centralnego</i>	<i>Liczba dokumentów w analizowanym okresie</i>
<i>Bank of Canada</i>	22
<i>Banque France</i>	23
<i>Bank of Japan</i>	31
<i>Federal Reserve System</i>	78
<i>Banca di Italia</i>	95
<i>Bundesbank</i>	81
<i>Bank of England</i>	250

Źródło: opracowanie własne

Analizowane dokumenty miały bardzo różny status. Mamy do czynienia zarówno z rozbudowanymi raportami, krótkimi analizami bieżącej sytuacji, jak i z transkrypcją publicznych wystąpień osób zasiadających w zarządzie/radzie danego banku centralnego. Należy zauważyć, że część komunikatów medialnie wyeksponowanych przez banki, a dotyczących rynku krypto, publikowanych jest w tzw. *Discussion Papers*, które banki oznaczają jako opinie ekspertów, a nie oficjalne stanowisko banku centralnego. Nawet jednak w takich

przypadkach uznaliśmy, że fakt publikacji na stronie banku jest przejawem wzięcia udziału w publicznej debacie.

Przede wszystkim należy zauważyć, że banki centralne eksponują temat kryptoaktywów w nierównym stopniu. Pokazuje to tabela 2. Dostrzegalne są zmiany w intensywności odwołań do tematyki krypto, które nasilają się praktycznie we wszystkich bankach w roku 2022. W analizowanych dokumentach dominują trzy zasadnicze tematy: kryptowaluty (głównie są to odwołania do bitcoina), stablecoiny i CBDC (cyfrowy pieniądz banku centralnego). Trzeba jednak podkreślić, że większość badanych instytucji nie eksponuje tematyki krypto na głównych stronach. Zaledwie w jednym przypadku (Bank of England) temat CBDC (a konkretnie *Digital Pound*) został wyróżniony na głównej stronie banku. W przypadku pozostałych 6 banków tematyka ta nie jest wyraźnie zaakcentowana na poziomie komunikacji internetowej.

Pierwotnie zakładaliśmy, że banki centralne stanowią przykład instytucji publicznych, które nie są na pierwszej linii frontu pracy instytucjonalnej na rzecz kryptoaktywów. Będąc strażnikami systemów pieniądza fiducyjnego mogą nawet wydawać się naturalnym źródłem oporu wobec nowych rozwiązań w wymianie środków finansowych. Kryptowaluty są bowiem konkurentem pieniędzy emitowanych przez banki centralne. Tymczasem analiza zebranych dokumentów pokazuje, że banki grupy G7 nie tylko nie angażują się w walkę z rozwiązaniami krypto, ale poważnie i na dużą skalę biorą udział w publicznej dyskusji na ich temat, dostrzegając różne wymiary funkcjonalności rynku krypto. Naszym zdaniem analiza komunikatów, raportów i analiz podejmujących temat kryptoaktywów pokazuje, że banki centralne wykonują typy pracy instytucjonalnej, które zgodnie z koncepcją Lawrence'a i Suddaby'ego można określić jako praca typu kreującego i podtrzymującego. Poniżej przedstawiamy wyniki analizy. W tabeli 3 zastosowano następujące oznaczenia związane z przykładami cytatów z dokumentów poszczególnych banków: B1 – Bank of England, B2 – Bank of Canada, B3 – Bundesbank, B4 – FED, B5 – Banque France, B6 – Bank of Japan, B7 – Banca di Italia.

Wszystkie badane banki centralne traktują temat kryptoaktywów jako istotne wyzwanie z perspektywy instytucji regulujących rynki. Biorąc pod uwagę konkurencyjność i odrębność obiegu krypto wobec standardowego pieniądza fiducyjnego, można by spodziewać się licznych głosów krytycznych, zmierzających do osłabienia społecznego znaczenia obiegu „pieniądza” i aktywów będących poza kontrolą banków centralnych. I to również byłoby pewnym rodzajem pracy instytucjonalnej. Tymczasem w komunikatach obecnych na stronach banków centralnych grupy G7 nie widać takiej postawy (Bundesbank Deutsche, 2021). Natomiast widoczna jest potrzeba i postulat uregulowania obiegu i statusu kryptoaktywów. Nie ma narracji sugerujących czy komunikujących wprost możliwość czy zasadność ignorowania rosnącego rynku krypto. Jedną z możliwych

interpretacji takiego stanu rzeczy jest dostrzeżenie przez banki centralne ekspansji krypto jako elementu szerszego, obiektywnego procesu cyfryzacji. Proces ten w odniesieniu do rynku finansowego skutkował już między innymi gwałtowną ekspansją płatności bezgotówkowych. W tym sensie cyfryzacja może być postrzegana jako proces, od którego nie ma odwrotu. Z tego powodu w reakcjach banków centralnych przede wszystkim sygnalizowana jest potrzeba przemysłowej, dedykowanej reakcji instytucji bankowych i możliwie innych instytucji rządowych w obszarze uporządkowania tego nowego rynku (Cunliffe, 2022).

Tabela 3. Praca instytucjonalna banków centralnych

<i>Kod</i>	<i>Praktyka</i>	<i>Cytat/Parafraza – przykłady</i>
<i>Zmiana asocjacji normatywnych</i>	Bank centralny nawołuje do regulacji rynku krypto	B1: <i>Organy regulacyjne powinny kontynuować i przyspieszać swoją pracę.</i> B2: <i>Władze wdrażają podejścia regulacyjne.</i>
	Bank akcentuje konieczność regulacji, które umożliwią zachowanie innowacyjności krypto, ale obniżą związane z nimi ryzyka	B3: <i>Skuteczna regulacja zdecentralizowanych aplikacji finansowych mogłaby zwiększyć zaufanie do tego segmentu rynku.</i> B2: <i>W świetle potencjalnych korzyści i zagrożeń związanych z kryptowalutami, władze opracowują i wdrażają podejścia regulacyjne. Władze mają podwójny cel: promowanie innowacji przy jednoczesnym ograniczaniu ryzyka.</i>
	Bank podkreśla rosnące znaczenie dyrektywy UE „Markets in Crypto Assets”	B5: <i>Pierwszy kamień milowy został osiągnięty dzięki rozporządzeniu w sprawie rynków kryptowalut (MiCA).</i> B7: <i>W UE trwa ważna inicjatywa dotycząca dostosowania ram regulacyjnych, której jesteśmy aktywnym uczestnikiem. Trwają prace nad rozporządzeniem w sprawie rynków aktywów krypto (MiCA) regulującym rynki aktywów krypto i usługi cyfrowe.</i>
<i>Pilnowanie standardów</i>	Bank pokazuje, że zwiększa nadzór nad rynkiem krypto	B7: <i>Banca d’Italia zajmuje się kryptowalutami w ramach wykonywania swoich licznych funkcji instytucjonalnych: nadzór nad pośrednikami; nadzór nad sprawnym działaniem systemu płatności; ochrona stabilności monetarnej i finansowej.</i>
	Bank informuje o pracach nad konkretnymi regulacjami	B4: <i>Pracownicy FED pracują nad sformułowaniem oczekiwań nadzorczych wobec banków w zakresie różnych działań związanych z aktywami cyfrowymi, w tym przechowywania kryptowalut.</i> B3: <i>Pracujemy nad standardami postępowania z kryptoaktywami w bilansach banków komercyjnych. Na poziomie europejskim opracowujemy zasady regulujące dostawców usług związanych z kryptowalutami i emitentów stablecoinów.</i>

Kod	Praktyka	Cytat/Parafraza – przykłady
<i>Edukowanie</i>	Bank odnosi się do zagrożeń związanych z krypto	B4: <i>Niedawne zawirowania i straty wśród inwestorów krypto.</i> B5: <i>Dramatyczne załamania w 2022 r. odsłoniły złożone wzajemne powiązania w ekosystemie krypto oraz brak przejrzystości i kontroli graczy krypto.</i>
<i>Mitologizowanie</i>	Banki podkreślają innowacyjność krypto i argumentują za tym, że może ona dawać efekt dalszej dyfuzji innowacji w systemie płatności różnych krajów	B3: <i>Będą promować innowacje w konwencjonalnym systemie finansowym</i> .
<i>Zakorzenianie i rutynizacja</i>	Bank uruchamia podstronę internetową dedykowaną krypto, CBDC lub blockchainowi	B1: Zakładka „Digital Pound” na głównej stronie Bank of England.
	Bank uruchamia platformę do obsługi CBDC	B5: <i>Banque de France powołuje platformę i dzieli się najważniejszymi wnioskami ze swoich eksperymentów z CBDC przy użyciu technologii rozproszonej księgi głównej (DLT).</i> B7: <i>Uruchomienie inicjatywy Milano Hub, której celem jest wsparcie dalszej adaptacji instrumentów krypto do instytucji finansowych.</i>
<i>Definiowanie</i>	Bank opisuje zasady działania CBDC oraz zapowiada prace nad wdrożeniem tego rozwiązania	B3: <i>CBDC to w zasadzie cyfrowe reprezentacje krajowej waluty fiducjarnej, emitowane przez bank centralny. To odróżnia je od kryptowalut, takich jak Bitcoin, czasami nazywanych także „kryptowalutami”.</i>

Źródło: Opracowanie własne

Banki centralne wykonują naszym zdaniem poprzez te komunikaty kreującą pracę instytucjonalną, polegającą na zmianie asocjacji normatywnych. Nie negują bowiem zasadności istnienia rynku kryptowalut, ale pokazują konieczność jego uregulowania (Beau, 2021, 2022). Wysyłają zatem sygnały, że mamy do czynienia ze sferą wymagającą uporządkowania, bo w obecnej postaci jest ona zbyt chaotyczna, co może generować wiele problemów. W wyniku tych praktyk banki centralne przekierowują rozwój krypto w stronę zupełnie inną, niż wynikałoby to z założeń ideologicznych oraz intencji twórców tego rynku. Jest to sednem paradoksalności tej instytucjonalizacji, ponieważ – jak wcześniej zostało wspomniane – pojawienie się blockchajna i kryptoaktywów było próbą

stworzenia instytucji, która nie potrzebowałaby żadnych dodatkowych regulacji czy instytucjonalnych gwarantów.

Elementem instytucjonalnej pracy kreującej wydają się także przypadki, gdy banki centralne wprowadzają wprost język korzyści w komunikatach, w których pokazują potencjał zysków (szeroko pojmowanych) związanych z wprowadzeniem różnych form kryptoaktywów. W tym przypadku akcentowane są np. mniejsze koszty płatności lub nowe funkcjonalności systemu płatności (Segal-Knowles, 2021).

Być może najbardziej znaczącym elementem kreującej pracy instytucjonalnej w polu kryptoaktywów są działania banków centralnych w obszarze CBDC. Centralna waluta cyfrowa rozwijana jest przez wszystkie banki grupy G7. Część z nich ma zaawansowane projekty, jak np. Bank Francji, który deklaruje uruchomienie platformy do obsługi CBDC (Banque de France, 2021), czy Wielka Brytania, która dedykuje cyfrowemu funtowi osobną podstronę na stronie internetowej Bank of England. Temat ten pojawia się także w komunikatach Bundesbanku, który rozważa wprowadzenie cyfrowego euro jako projektu stabilizującego szeroką współpracę rynków finansowych w Europie (Balz, 2022a, 2022b).

Wskazane przykłady wypowiedzi przedstawicieli banków centralnych pokazują, że instytucje te dążą do stworzenia standardów dla reszty aktorów sektora bankowości. Standardy te nie wykluczają obrotu kryptoaktywami, ale poddają go coraz bardziej szczegółowym regulacjom. Banki centralne budują więc swoją pozycję w polu instytucjonalnym jako jednego z kluczowych kontrolerów rozwijającego się rynku wykorzystania kryptoaktywów przez banki komercyjne.

Ważnym przejawem pracy instytucjonalnej jest stworzenie instrumentów prawnych i organizacyjnych, które rutynizują użycie określonych artefaktów lub podtrzymują sensowność określonej idei (Bank of Italy, 2022; Boards of Directors, 2022; Bowman, 2022; FED, 2022; Visco, 2022). W tym przypadku są to wszystkie rozwiązania, w których banki centralne rutynizują debatę o kryptoaktywach, utrwalają obecność tematu oraz wprowadzają go do oficjalnych dokumentów (Wuermeling, 2022).

Praca instytucjonalna wykonywana przez banki centralne w polu kryptoaktywów ma charakter kreujący i podtrzymujący. Oczywiście można znaleźć również komunikaty o negatywnym wydźwięku, wskazujące na chaotyczność i gwałtowność zmian na rynkach krypto. Nie są one jednak podstawą do zahamowania procesu regulowania i standaryzowania nowych instrumentów finansowych powstających w oparciu o blockchain. Banki grupy G7, a więc podkreślmy najbogatszych państw świata, legitymizują w ten sposób kryptoaktywa, traktując je jako ważną innowację. Aktywnie włączają się w proces definiowania kryptoaktywów jako instrumentów innowacyjnych, ale wymagających regulacji i nadzoru. Dopuszczają wreszcie możliwość wprowadzenia cyfrowych wersji swoich walut.

Praca instytucjonalna banków komercyjnych

Duże grupy bankowe, operujące na rynku usług detalicznych i inwestycyjnych stanowią ważną część systemu globalnych rynków finansowych. Do analizy wybraliśmy dokumenty publikowane na stronach 8 największych grup bankowych świata – Industrial and Commercial Bank Of China Ltd., China Construction Bank Corp., JPMorgan Chase & Co., Bank of America Corp., Wells Fargo & Co., Citigroup Inc., BNP Paribas, HSBC Holdings, Banco Santander³. Jest to 8 grup bankowych, które w 2023 roku wykazywały największe dochody. Ostatecznie chińskie banki zostały jednak wyłączone z analizy ze względu na to, że formalnie obrót kryptoaktywami jest w Chinach zakazany (Cieślik, 2021). Z tego względu temat ten nie pojawia się obecnie na stronach internetowych tych banków.

Przedmiotem bezpośredniej analizy treści były podobnie jak w przypadku banków centralnych strony internetowe, tzn. główne, międzynarodowe odsłony tych stron⁴. Szczególnie skupiliśmy się na opublikowanych na stronach raportach rocznych za lata 2021 i 2022. Teksty raportów rocznych stanowiły jedyny, w miarę jednolity materiał tekstowy – raporty mają zbliżoną formę i zakres prezentowanych treści. Ale pozostałe analizowane komunikaty mają bardzo zróżnicowany status – materiałów edukacyjnych, newsów informujących o inicjatywach banku, medialnych wypowiedzi osób zarządzających itp. Naszym przedmiotem zainteresowania w tych przypadkach były wszystkie materiały zawierające frazy „crypto” i pochodne opublikowane w latach 2021–2022. Należy tu w tym miejscu podkreślić, że badane banki komercyjne mają bardzo zróżnicowany sposób komunikowania swojego zaangażowania w rynek krypto. W miarę często mieliśmy do czynienia z sytuacją, gdy na oficjalnych stronach i w raportach na temat kryptoaktywów pojawiają się jedynie wzmianki, podczas gdy w ogólnodostępnych informacjach na profesjonalnych stronach biznesowych portali internetowych (np. Bloomberg czy CNBC Business) można znaleźć informacje o różnych formach faktycznego wejścia tych banków w rynek krypto. Trudno nam jednoznacznie wyjaśnić, z czego wynika powściągliwość banków w prezentacji tych aktywności na swoich stronach korporacyjnych. Zapewne można to potraktować jako wskaźnik ambiwalentnego stosunku tych instytucji do tematyki kryptoaktywów. Może być też tak, że w tego rodzaju złożonych korporacjach zespoły zajmujące się wdrażaniem inicjatyw krypto traktowane są nadal jako dość marginalne, stąd brak promocji na oficjalnych stronach.

³ <https://www.investopedia.com/articles/investing/122315/worlds-top-10-banks-jpm-wfc.asp> [odczyt: 08.12.2023].

⁴ Część banków np. BNP Paribas czy Stantander posiadają liczne, lokalne wersje dedykowane poszczególnym krajom, w których operują. Dla ujednoclenia do analizy braliśmy pod uwagę tzw. globalne wersje stron www, w języku angielskim.

Poniższa tabela pokazuje wyniki analizy liczby tekstów raportów rocznych za lata 2021 i 2022. Dla każdego banku były to 2 dokumenty (po 1 za rok kalendarzowy). Łącznie więc analizie poddano 12 raportów rocznych. Sprawdziliśmy, ile razy pojawiają się w nich frazy takie jak „crypto”. Jak widać z poniższej tabeli, tematy te nie są zbyt często podejmowane przez banki w omówieniu ich własnych działań za te dwa lata. Można oczywiście zauważyć być może rysującą się tendencję do częstszego mówienia o kryptoaktywach w 2022 roku. Nadal jednak są to śladowe ilości komunikatów.

Tabela 4. Wzmianki o kryptoaktywach w raportach rocznych banków komercyjnych.

<i>Bank</i>	<i>Liczba wzmianek w raporcie za 2021</i>	<i>Liczba wzmianek w raporcie za 2022</i>
<i>Bank of America</i>	0	0
<i>Citigroup</i>	1	0
<i>BNP Paribas</i>	0	1
<i>HSBC</i>	0	4
<i>JPMorgan & Chase</i>	1	2
<i>Santander</i>	5	9

Źródło: badanie własne

Banki na swoich stronach korporacyjnych publikowały także w badanym okresie inne formy materiałów, w których częściej pojawiał się temat kryptoaktywów. Tabela 5 pokazuje liczbę dokumentów (innych niż raporty roczne), w których w jakimś wymiarze poruszany jest interesujący nas temat. Widać tu wyraźnie nierówny zakres zainteresowania badanych podmiotów oraz różne (w sensie ilościowym) strategie komunikowania materiałów omawiających takie zagadnienia jak kryptowaluty, tokeny, NFT lub po prostu technologia blockchain.

Tabela 5. Liczba dokumentów zawierających frazę „crypto” opublikowanych w okresie 2021–2022

<i>Bank</i>	<i>Liczba dokumentów z frazą „crypto”</i>
<i>Bank of America</i>	3
<i>Citigroup</i>	13
<i>BNP Paribas</i>	4
<i>HSBC</i>	5
<i>JPMorgan & Chase</i>	20
<i>Santander</i>	9

Źródło: badanie własne

Nawet jednak przy niewielkiej liczbie komunikatów w obrębie raportów rocznych i czasem pojedynczych materiałów internetowych możemy zauważyć w nich pojawianie się typów praktyk właściwych dla pracy instytucjonalnej. W poniższej tabeli pokazujemy przykłady pracy instytucjonalnej komunikowane w obrębie raportów rocznych oraz pozostałych rodzajów dokumentów publikowanych online. W tabeli przyjęliśmy następujące oznaczenia banków komercyjnych: BK1 – Santander, BK2 – JPMorgan&Chase, BK3 – HSBC, BK4 – BNP Paribas, BK5 – Citigroup.

Tabela 6. Praca instytucjonalna banków komercyjnych

Kod	Praktyka	Cytat/Parafraza – przykłady
<i>Zmiana asocjacji normatywnych</i>	Bank odwołuje się do wybranych regulacji rynku krypto	BK1: <i>Międzynarodowa debata skupiała się na nowych konsultacjach Komitetu Bazylejskiego w sprawie ostrożnościowego traktowania ekspozycji instytucji finansowych na kryptowaluty.</i> BK1: <i>Nowe rozporządzenie w sprawie rynków kryptowalut (MiCA) ustanawia wspólne europejskie ramy w zakresie wydawania, przechowywania i wymiany kryptoaktywów.</i>
<i>Pilnowanie standardów</i>	Bank pokazuje, że wdraża własne regulacje dot. krypto	BK3: <i>Większy nacisk regulacyjny położono na odporność operacyjną, ryzyko i sankcje związane z kryptowalutami.</i>
<i>Zakorzenie i rutynizacja</i>	Bank uruchamia rozwiązania dla inwestorów oparte o kryptoaktywa	BK4: <i>W lipcu 2022 r. BNP Paribas dokonał tokenizacji i dystrybucji obligacji. Emisja została wykonana na publicznym blockchainie, stanowi pierwszą tokenizację obligacji na rzecz energii odnawialnej na rynku finansowania projektów. W 2022 bank ogłosił, że razem z firmami Fireblocks i METACO będzie rozwijać ofertę przechowywania aktywów cyfrowych i pomocy klientom w obrocie tych aktywów.</i> BK2: <i>W 2019 wyemitował stablecoin JPM Coin, czyli kryptoaktywa umożliwiające natychmiastowy transfer wartości pomiędzy stronami posiadającymi rachunki bankowe. W 2022 za pomocą blockchaina o nazwie Liink umożliwił bankom udostępnianie złożonych informacji, a zarazem dał możliwość przenoszenia tokenizowanych depozytów w dolarach amerykańskich za pomocą JPM Coin.</i> BK1: <i>Główne inicjatywy 2022 roku – ograniczone uruchomienie usług inwestycyjnych związanych z kryptowalutami.</i>

Kod	Praktyka	Cytat/Parafraza – przykłady
Teoretyzowanie	Bank wskazuje na relacje istniejące pomiędzy rynkami tradycyjnych walut a kryptoaktywami	BK2: <i>...kryptowaluty skorzystały na istniejących na rynku nadwyżkach kapitału.</i>
	Bank akcentuje szanse i zagrożenia związane z krypto, ale także pokazuje je w świetle działań rynkowych	BK5: <i>Nowe technologie mogą potencjalnie zaostriżyć konkurencję i przyspieszyć zakłócenia w branży usług finansowych. Na przykład rośnie zainteresowanie klientów i inwestorów aktywami cyfrowymi, takimi jak kryptowaluty. Firmy świadczące usługi finansowe i inni uczestnicy rynku zaczęli oferować usługi związane z tymi aktywami, takie jak przechowywanie i handel.</i> BK1: <i>Większość banków centralnych rozważa utworzenie walut cyfrowych, głównie w odpowiedzi na potencjalną erozję ich monopolu jako emitentów przez kryptowaluty.</i>
Mitologizowanie	Bank wskazuje na wymierne korzyści związane z krypto	BK2: <i>Technologia DeFi może również mieć ogromny potencjał w zakresie przyspieszania rozliczeń, przetwarzania i uzgadniania, co przełoży się na większą wydajność i oszczędności.</i>
Definiowanie	Bank podtrzymuje obraz kryptoaktywów jako narzędzia obciążonego większym ryzykiem	BK3: <i>Liczba oszustw związanych z kryptowalutami rośnie.</i> BK2: <i>Inwestycja w Bitcoin może być satysfakcjonująca, ale biorąc pod uwagę jego zmienność oraz profil wysokiego ryzyka/wysokiego zysku, jakiegokolwiek pieniądze, których możesz potrzebować w najbliższej przyszłości, nie powinny być lokowane w BTC.</i>

Źródło: opracowanie własne.

Praca instytucjonalna banków komercyjnych powinna być postrzegana przez pryzmat głównego celu tych aktorów, czyli generowania zysków dla klientów i udziałowców. Rynek kryptoaktywów może być zatem postrzegany jako naturalne pole poszukiwania zysków. Jednocześnie nie jest to rynek wytwarzany w punkcie startowym przez duże grupy bankowe, które operują głównie na tradycyjnych walutach i instrumentach finansowych. Niemniej, część odnotowanych w analizowanych materiałach aktywności, a także niektóre informacje publikowane niezależnie od banków (Macheel, 2023), pozwalają nam twierdzić, że mamy do czynienia z rodzącym się zainteresowaniem największych grup bankowych tematem kryptoaktywów. Dostrzegamy także przejawy działań, które identyfikujemy jako pracę instytucjonalną na rzecz instytucji kryptoaktywów. Są to praktyki kreujące oraz podtrzymujące instytucję kryptoaktywów.

Biorąc pod uwagę wiodącą rolę banków komercyjnych w instytucjonalizacji różnych instrumentów finansowych, można by się spodziewać, że w polu kryptoaktywów banki te będą przyjmować aktywną, definiującą rolę (czyli wykonywać będą kreującą pracę instytucjonalną). Tymczasem przegląd komunikatów, raportów rocznych oraz stron www każe nam sądzić, że raczej mamy do czynienia z działaniami o charakterze teoretyzującym. Banki jak na razie w zasadzie nie kreują własnych kryptoaktywów. Wyjątkiem jest amerykański JPMorgan&Chase, który w 2019 roku wypuścił własny stablecoin (JPM Coin) (Daniel, 2023). Poza tym przypadkiem banki komercyjne nie definiują na nowo tej instytucji. Czego przejawem jest znikome poruszanie tych zagadnień w raportach rocznych.

Banki komercyjne – jeśli w ogóle komunikują temat swojego stosunku do kryptoaktywów – robią to poprzez ogólne schematy pojęciowe oraz tłumaczenie łańcuchów przyczynowo-skutkowych procesów finansowych, które oddziaływać mogą na gospodarkę i klientów danego banku (BNP Paribas, 2022a). Debata o kryptoaktywach w wydaniu banków obejmuje komunikaty, w których tłumaczona jest szersza rola tych instrumentów finansowych w gospodarce (JPMorgan, 2021b, 2021a; JPMorgan Chase, 2022), wraz ze wskazaniem zagrożeń, ryzyka i potencjalnych korzyści (Citigroup, 2022; CitiGroup, 2022). Z komunikatów dostępnych na stronach internetowych banków przebija obraz kryptoaktywów jako innowacji, która może wiele zmienić, ale która nadal nie jest tak pewna jak tradycyjne środki finansowe (Bowley i Cook, 2023). Stąd pojawia się także wątek zagrożeń, oszustw, na które muszą uważać klienci (HSBC, 2022).

Opisane inicjatywy i praktyki narracyjne można przyjąć za przykłady podtrzymującej pracy instytucjonalnej. Banki komercyjne uruchamiają często dość złożone rozwiązania instytucjonalne, które mogą dać efekt stabilizacji obrotu kryptoaktywami (BNP Paribas, 2022b). Jednocześnie włączają kolejnych aktorów (przede wszystkim swoich klientów instytucjonalnych) w ten obrót. Zakorzeniają zatem technologię blockchain jako rozwiązanie zalegitymizowane i uznane za skuteczne.

Praca instytucjonalna firm konsultingowych

Przedmiotem badania były dokumenty wytworzone przez tzw. Wielką Trójkę konsultingu globalnego, czyli firmy McKinsey, Boston Group Consulting oraz Bain&Company. Identycznie, jak w przypadku banków komercyjnych i banków centralnych, poszukiwaliśmy dokumentów na głównych stronach internetowych, z ograniczeniem lat 2021–2022. Ogólnie można powiedzieć, że globalne firmy konsultingowe podejmowały temat rynku krypto dosyć często, poświęcały mu w analizowanym okresie podcasty, raporty i analizy.

Tabela 7. Zestawienie fraz częstotliwości słowa „crypto” w materiałach firm konsultingowych

<i>Firma konsultingowa</i>	<i>Liczba dokumentów z frazą „crypto” w okresie 2021–2022</i>
<i>McKinsey</i>	47
<i>Boston Consulting Group</i>	30
<i>Bain & Company</i>	18

Źródło: badania własne

Przyjrzenie się bliższe użyciu frazy „crypto” w materiałach zaciągniętych do próbki każe postawić tezę o wykonywaniu przez globalne firmy konsultingowe wysiłku, który może owocować większą akceptacją kryptoaktywów. Analizowane teksty skupiają się bowiem na aspektach nowości, innowacyjności i pewnej odmienności kryptoaktywów od wcześniejszych rozwiązań na rynkach finansowych. Firmy konsultingowe, działając w branży strategicznego doradztwa, pokazują kryptoaktywa jako jeden z nowych wymiarów funkcjonowania w globalnej gospodarce. Wskazują je – jak można domniemywać – swoim odbiorcom i klientom – jako interesujący kierunek inwestycji albo element zmian organizacyjnych.

Dokumenty zawierające frazę „crypto” analizowaliśmy pod kątem konkretnych praktyk organizacyjnych, narracji i kontekstu, w których te frazy pojawiały się. Jak możemy zobaczyć z poniższej tabeli, ponownie zidentyfikowaliśmy praktyki, którym w analizie przypisaliśmy kody reprezentujące typy pracy instytucjonalnej. W tabeli 8 przypisaliśmy firmom następujące oznaczenia: K1 – Boston Consulting Group, K2 – McKinsey, K3 – Bain&Company.

Widoczne jest zaangażowanie firm konsultingowych w proces edukowania odbiorców na temat kryptoaktywów. Wszystkie trzy badane korporacje publikowały na swoich stronach materiały wyjaśniające, czym są kryptoaktywa, jaka jest ich skala na globalnym rynku oraz wyjaśniające podstawowe zasady działania (Anutosh i in., 2022). W badanym okresie temat ten nie był już oczywiście bardzo nowy, ale mimo tego nadal pojawiają się materiały, które mają charakter edukowania.

Największe firmy konsultingowe nie tylko tłumaczą, czym są płatności oparte o blockchain i różne odmiany kryptoaktywów. Pewną część swojej komunikacji poświęcają na rzecznictwo na rzecz tych aktywów, teoretyzowanie na ich temat i definiowanie ich roli we współczesnym systemie finansowym (Sen i in., 2022). Odbywa się to na trzech płaszczyznach: (1) prezentują kryptoaktywa jako rozwiązanie coraz bardziej popularne, oddziałujące na ważnych aktorów gospodarczych (McKinsey, 2022c, 2022a; Ormiston, 2022); w tym

sensie firmy konsultingowe dają sygnał o rosnącej powszechności i pewnej konieczności dołączenia do grupy instytucjonalnych użytkowników kryptoaktywów (Richard i in., 2022); (2) prezentują ryzyka związane z kryptoaktywami (McKinsey, 2022b; Mikkelsen i in., 2022); korporacje konsultingowe stosują w swojej narracji także perspektywę potencjalnych zagrożeń i niepewności; (3) wskazują na innowacyjny charakter tego rozwiązania (Gourévitch i in., 2021; Kronfellner i Horn, 2021; Ormiston, 2022; Richard i in., 2022).

Tabela 8. Praca instytucjonalna firm konsultingowych

Kod	Praktyka	Cytat/Parafraza – przykłady
Edukowanie	Firma wyraża chęć popularyzowania wiedzy nt. kryptoaktywów	K1: <i>Mamy nadzieję podnieść świadomość liderów usług finansowych na temat wyzwań i możliwości, jakie oferuje blockchain.</i>
	Firma tłumaczy podstawowe aspekty działania kryptoaktywów	K2: <i>NFT to unikalne aktywa kryptograficzne, których autentyczność i własność są weryfikowane poprzez blockchain; są one kupowane, sprzedawane i wymieniane w metawersum, często za kryptowalutę.</i> K2: <i>Pierwsza fala kryptowalut, z braku lepszego określenia, polega na stwierdzeniu: „Cóż, to jest sposób na przemieszczanie pieniędzy. To aktywa, aktywa cyfrowe, pewnego rodzaju waluta na okaziciela.”</i> K1: <i>Użytkownicy muszą kupić kryptowalutę na giełdzie, przenieść ją do samodzielnego portfela, podłączyć portfel do aplikacji, a następnie skorzystać z rynków i inteligentnych kontraktów, które pozostawiają niewiele miejsca na błędy.</i>
Zmiana asocjacji normatywnych	Firma pokazuje, że regulacje rynku krypto zmieniają ich charakter i wpływ gospodarczy	K2: <i>Fala przełomowych innowacji możliwa dzięki regulacjom i bankom centralnym już trwa w Afryce, Europie, Ameryce Łacińskiej i Ameryce Północnej</i>
	Firma przekonuje, że mamy do czynienia z rosnącą popularnością kryptoaktywów	K1: <i>Coraz więcej firm zastanawia się również, czy użycie kryptowalut mogłoby ułatwić płatności, ponieważ coraz większa część ich klientów jest skłonna płacić kryptowalutami.</i>
Teoretyzowanie	Firma stara się połączyć temat krypto z szerzej pojmowanym rozwojem gospodarki	K2: <i>Aktywa cyfrowe i leżące u ich podstaw technologie, choć dotknięte niedawnym pogorszeniem koniunktury rynkowej i bankructwami, nadal mają potencjał do przekształcania modeli biznesowych w różnych sektorach</i> K3: <i>Technologia płatności cyfrowych wymusza ewolucję systemu finansowego.</i>

Kod	Praktyka	Cytat/Parafraza – przykłady
Definiowanie	Firma definiuje krypto jako innowację immanentnie obciążoną ryzykiem	K2: ...sektory wysokiego ryzyka, takie jak platformy kryptograficzne lub platformy aktywów cyfrowych. K3: Nie ma wątpliwości, że kryptowaluty i NFT są zarówno niestabilne, jak i pełne szumu oraz spekulacji. K2: Kryptowaluta otwiera nowe wektory zagrożeń.
	Firma określa krypto jako rynek pilnie potrzebujący regulacji	K2: ...z oferowaniem kryptowalut wiążą się trzy szerokie wyzwania. Po pierwsze, niejasność regulacyjna... K1: Niedawne zawirowania na rynku niektórych kryptowalut zmusiły organy regulacyjne do działania.

Źródło: opracowanie własne

Innowacyjność, rosnąca powszechność, ale także pewne ryzyka immanentnie „zaszyte” w projekcie blockchain – to zatem główne motywy narracyjne stosowane w dokumentach i publikacjach globalnych firm konsultingowych. Korporacje te nie prowadzą działań, które nastawione byłyby na kreowanie nowych sieci normatywnych lub działania rutynizujące. Nie dostrzegamy także wypowiedzi, które można by jednoznacznie przypisać do krytyki kryptoaktywów. McKinsey, Bain & Company lub BGC wpisują się swoimi narracjami w krąg instytucji kreujących instytucję kryptoaktywów, pokazujących ich zasadność oraz potencjalnie pozytywny wpływ na funkcjonowanie firm i społeczeństw.

Dyskusja

Zastosowane w analizie treści kody bazujące na koncepcji pracy instytucjonalnej pozwoliły uchwycić główne kierunki praktyk podejmowanych przez ważnych aktorów rynków finansowych. Analizując narracje i opisane praktyki, zidentyfikowaliśmy w sumie siedem typów pracy instytucjonalnej – definiowanie, zmienianie asocjacji normatywnych, mitologizowanie, teoretyzowanie, edukowanie, zakorzenianie i rutynizację, pilnowanie standardów. Kategorie te wzięte wprost z pracy Lawrence’a i Suddaby’ego można jednak przełożyć na bardziej metapoziomową interpretację aktywności badanych instytucji.

Dokonując ponownego zakodowania fragmentów zawierających frazę crypto, można pogrupować praktyki banków centralnych, banków komercyjnych oraz firm konsultingowych według nowego klucza typów pracy instytucjonalnej. Na podstawie przeprowadzonej analizy uznajemy, że rysują się dwa,

dominujące kierunki prac wykonywanych przez te instytucje. Jednocześnie można spróbować określić, jakie potencjalnie efekty mogą wiązać się z tymi rodzajami prac badanych instytucji.

Tabela 9. Typologia pracy instytucjonalnej wokół kryptoaktywów i jej potencjalne efekty

<i>Zidentyfikowane w materiale typy pracy instytucjonalnej</i>	<i>Nowy typ pracy instytucjonalnej</i>	<i>Potencjalne efekty</i>
<i>Definiowanie Mitologizowanie Teoretyzowanie Edukowanie</i>	Konwertowanie	Może nastąpić konwersja stanu odbiorców z braku wiedzy do przekonania o posiadaniu wiedzy. Temat kryptoaktywów staje się bardziej zrozumiały, mniej egzotyczny. Kryptoaktywa mogą wydawać się bliższe potrzebom odbiorców komunikatów. Odbiorcy mogą zacząć dostrzegać możliwość przełożenia swoich potrzeb i dotychczasowych praktyk na te związane z krypto.
<i>Zmianie asocjacji normatywnych Pilnowanie standardów Zakorzenianie i rutynizacja</i>	Przechwytywanie	Temat kryptoaktywów odrywa się od sfery działań oddolnych, spontanicznych i sieciowych i staje się częścią uregulowanych struktur i regulacji prawnych. Kryptoaktywa stają się rozwiązaniem wykorzystywanym przez instytucje, które pierwotnie miały być przez nie zmarginalizowane. Rynek krypto staje się częścią działań podmiotów będących częścią państwa lub przez niego zalegitymizowane.

Źródło: opracowanie własne

Analiza narracji na temat kryptoaktywów budowanej przez banki centralne, duże grupy banków komercyjnych i firmy konsultingowe pokazuje, że temat ten nie jest dla tych aktorów niszowy. Wręcz przeciwnie, rośnie zainteresowanie tych podmiotów kryptoaktywami, a także coraz częściej podejmują one starania o prezentację swojego stanowiska wobec konkretnych wyzwań związanych z rynkiem krypto. Jednocześnie widoczny jest po stronie analizowanych aktorów brak narracji wyraźnie negatywnych, wskazujących przykładowo na konieczność zanegowania, zignorowania lub wprost jakiegoś odcięcia się instytucjonalnego od kryptoaktywów⁵.

Relacja badanych aktorów rynków finansowych ze sferą kryptoaktywów może być scharakteryzowana jako próba ustalenia pozycji w warunkach

⁵ Wyjątkiem są dwa chińskie banki, które ze względu na przyjęte regulacje prawne w Chinach, w ogóle nie poruszają tematu kryptoaktywów. Można więc uznać, że przyjmując taką postawę, działają co najmniej na rzecz osłabienia, a może nawet niszczenia tej instytucji.

dynamicznej zmiany. W praktyce mamy w zasadzie do czynienia z próbą ukierunkowania tej zmiany. Banki centralne, banki komercyjne, a także globalne firmy konsultingowe nie będąc inicjatorami powstania i wczesnymi promotorami kryptoaktywów, podejmują próby nie tylko odnalezienia się w rzeczywistości, w której technologia blockchain zyskuje na znaczeniu, ale zdefiniowania tej rzeczywistości. Jednocześnie ich zaangażowanie jest związane ze swego rodzaju sprzężeniem zwrotnym. Wyciągając temat krypto poza sferę negacji tradycyjnego systemu finansowego, analizowani aktorzy legitymizują praktyki związane z rynkiem krypto. Sprawiają, że faktycznie temat kryptoaktywów zostaje wprowadzony do rdzenia globalnej gospodarki (lub do poziomu gospodarek krajowych).

Widzimy zatem to, co zaobserwowali cytowani już wcześniej badacze (np. Au, 2023; Hayes, 2023): kryptoaktywa stają się instytucją zupełnie inną, niż było to planowane przez ich twórców i wczesnych użytkowników. Nie tworzą masowego, alternatywnego systemu walutowego, nie są czynnikiem zmniejszającym władzę państwa, nie dokonują utopijnej przemiany ładu finansowego i społecznego – w duchu anarchistycznym czy libertariańskim. Jak pokazuje nasza analiza, jest wręcz przeciwnie: ma miejsce konsekwentna implementacja rozwiązań krypto przez podmioty, które miały być przez te rozwiązania marginalizowane.

Aktorzy rynków finansowych realizując praktyki narracyjne, które można opisać jako konwertowanie i przechwytywanie, umacniają swoją pozycję w polu organizacyjnym, które potencjalnie mogło być zmienione w wyniku konkurencyjnych rozwiązań opartych o blockchain. Komunikując przekazy o innowacyjności, ryzyku i potrzebie regulacji, określają warunki brzegowe swojej podmiotowości w rynku kryptoaktywów. Analiza komunikatów i narracji pokazuje, że badane podmioty nie tylko komentują zmiany i aktywności innych aktorów. Coraz częściej aktywnie podtrzymują instytucję kryptoaktywów, co określiliśmy jako rutynizację i pilnowanie standardów. Prace nad CBDC, wprowadzanie rozwiązań opartych o tokeny, powoływanie organizacji, które mają współpracować z firmami używającymi blockchain, formułowanie zaleceń związanych z regulacjami itd. To wszystko są praktyki, których efektem jest postępująca rutynizacja transferu wartości finansowych w systemie i paradoksalnie instytucjonalizacja kryptoaktywów.

Instytucje w teorii neoinstytucjonalnej definiowane są jako ramy poznawcze lub połączenie działań materialnych i ram kulturowych (Alvesson i Spicer, 2019; Ingram i Clay, 2000; Scott, 1995). Są strukturami, które na poziomie kognitywnym, normatywnym i regulacyjnym zapewniają stabilność i znaczenie zachowaniom społecznym. Kryptoaktywa w tym sensie posiadają podstawowe cechy instytucji społecznej. Mają wymiar kognitywny, normatywny i stopniowo coraz bardziej regulacyjny. Działania analizowanych przez nas aktorów

zmierzają w dużej mierze do określenia wachlarza sankcji i norm, które mają obudowywać nową instytucję i nadać jej określony wymiar kognitywny i normatywny. W ten sposób paradoksalnie dokonuje się legitymizacja kryptoaktywów jako instytucji, która bardzo dobrze współgra z interesami i potrzebami aktorów będących w sercu systemu kapitalistycznego, a nie na jego obrzeżach.

Jak piszą Stephen Barley i Pamela Tolbert: „(...) aktorzy tworzą instytucje poprzez historię negocjacji, które prowadzą do podzielanych typizacji, zgeneralizowanych oczekiwań i interpretacji zachowań. Ustrukturyzowane relacje i działania powstałe w tym procesie stopniowo przyjmują moralny i ontologiczny status niepodważalnych faktów, które w dalszej kolejności kształtują interakcje i negocjacje” (Barley i Tolbert, 1997, s. 94). Obecnie można powiedzieć, że jesteśmy na etapie negocjacji i kreowania oczekiwań oraz akceptowanych zachowań instytucji sektora finansów. Proces instytucjonalizacji kryptoaktywów oraz włączenia ich w główny nurt finansowy trwa.

Zakończenie

Niezależnie od możliwych efektów i negatywnych lub pozytywnych skutków działań analizowanych aktorów – praca instytucjonalna może bowiem przynosić nieoczekiwane konsekwencje (Pawlak 2011) – widoczne jest stopniowe włączanie rozwiązań opartych o blockchain do rdzenia systemu kapitalistycznego. Dokonuje się zatem instytucjonalna adopcja technologii, a kluczowi aktorzy rynków finansowych stosując np. blockchain i smart kontrakty wzmacniają w ten sposób swoją pozycję w polu organizacyjnym. Zaangażowanie dużych aktorów zwiększa prawdopodobieństwo umasowienia rozwiązań blockchainowych i rynku krypto. Jednocześnie przestaje być to instytucja mająca stanowić alternatywę dla tradycyjnej bankowości i rynku finansowego. Czynnikiem ograniczającym umasowienie rozwiązań opartych na kryptoaktywach może być ewentualnie kryzys energetyczny, który uniemożliwi upowszechnienie tych rozwiązań ze względu na ich energochłonność (Küfeoğlu i Özkuran, 2019; Stoll i in., 2019). Na razie nie widać jednak, przynajmniej w analizowanych przez nas narracjach, żeby czynnik ten był uznawany za szczególnie istotny. Należy zatem założyć, że dopóki proces cyfryzacji będzie traktowany jako naturalny i oczywisty, kryptoaktywa będą w coraz większym stopniu obecne w rdzeniu systemu rynkowego. Związki instytucjonalizacji kryptoaktywów i cyfryzacji z pewnością wymagają dalszej pogłębionej analizy.

Bibliografia

- Ahad, Mohd A., Paiva, S., Tripathi, G., Feroz, N. (2020). Enabling technologies and sustainable smart cities. *Sustainable Cities and Society*, 61, 102301. <https://doi.org/10.1016/J.SCS.2020.102301>
- Alvesson, M., Spicer, A. (2019). Neo-Institutional Theory and Organization Studies: A Mid-Life Crisis? *Organization Studies*, 40(2), 199–218. <https://doi.org/10.1177/0170840618772610>
- Anutosh, B., Byrne, R., De Bode, J., Higginson, M. (2022). *Potential of Web3 | McKinsey*. <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/web3-beyond-the-hype> Dostęp 20.01.2024.
- Au, A. (2023). Cryptocurrencies and the promise of individual economic sovereignty in an age of digitalization: A critical appraisal. *Sociological Review*, 71(5), 992–1011. <https://doi.org/10.1177/00380261221127858/FORMAT/EPUB>
- Baker, A. (2008). The group of seven. *New Political Economy*, 13(1), 103–115. <https://doi.org/10.1080/13563460701859843>
- Balz, B. (2022a). *The digital euro: How CBDC can shape tomorrow's payments landscape | Deutsche Bundesbank*. <https://www.bundesbank.de/en/press/speeches/the-digital-euro-how-cbdc-can-shape-tomorrow-s-payments-landscape-732752> Dostęp 20.01.2024.
- Balz, B. (2022b). *The involvement of Big Techs in payment systems – are there reasons for central banks to worry? | Deutsche Bundesbank*. <https://www.bundesbank.de/en/press/speeches/the-involvement-of-big-techs-in-payment-systems-are-there-reasons-for-central-banks-to-worry--828044> Dostęp 20.01.2024.
- Bank of Italy. (2022). *Milano Hub*. <https://www.bancaditalia.it/focus/milano-hub/index.html?com.dotmarketing.htmlpage.language=1> Dostęp 20.01.2024.
- Banque de France. (2021). *Wholesale Central Bank Digital Currency experiments with the Banque de France*. <https://www.banque-france.fr/en/financial-stability/financial-stability-mandate/supporting-digital-transformation-financial-sector/wholesale-mnbc> Dostęp 20.01.2024.
- Barley, S, Tolbert, P. (1997). Institutionalization and Structuration: Studying the Links between Action and Institution. *Organization Studies*, 18(1), 93–117.
- Beau, D. (2021). *What will shape the future of crypto-assets? | ACPR*. <https://acpr.banque-france.fr/en/intervention/what-will-shape-future-crypto-assets-0>, Dostęp 20.01.2024.
- Beau, D. (2022). *Between mounting risks and financial innovation: the fintech ecosystem at a crossroads | ACPR*. <https://acpr.banque-france.fr/en/intervention/between-mounting-risks-and-financial-innovation-fintech-ecosystem-crossroads-0> Dostęp 20.01.2024.
- BNP Paribas. (2022a). *BNP Paribas and technology: a look back at the latest innovations – BNP Paribas*. <https://group.bnpparibas/en/news/bnp-paribas-and-technology-a-look-back-at-the-latest-innovations> Dostęp 20.01.2024.
- BNP Paribas. (2022b). *BNP Paribas Securities Services to develop digital assets custody capabilities through partnerships with METACO and Fireblocks*

- *Securities Services*. <https://securities.cib.bnpparibas/bnp-paribas-securities-services-to-develop-digital-assets-custody-capabilities-through-partnerships-with-metaco-and-fireblocks/> Dostęp 20.01.2024.
- Boards of Directors. (2022). *The Fed – SR 22-6 / CA 22-6 Engagement in Crypto-Asset-Related Activities by Federal Reserve-Supervised Banking Organizations*. <https://www.federalreserve.gov/supervisionreg/srletters/SR2206.htm> Dostęp 20.01.2024.
- Bourdieu, P. (2005). *The Social Structures of the Economy*. Polity Press.
- Bowley, T., Cook, V. (2023). *Asset Tokenization: Future of Blockchain & Distributed Ledger*. <https://institute.bankofamerica.com/transformation/beyond-crypto-tokenization.html> Dostęp 20.01.2024.
- Bowman, M. (2022). *Speech by Governor Bowman on technology, innovation, and financial services – Federal Reserve Board*. <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bowman20220817a.htm> Dostęp 20.01.2024.
- Bundesbank Deutsche. (2021). *Crypto tokens and decentralised financial applications*. <https://www.bundesbank.de/resource/blob/873132/74fc658db07569219ff-74f4e4e55c36f/mL/2021-07-kryptotoken-data.pdf> Dostęp 20.01.2024.
- Cabello, M. (2022). *Is the Crypto Market Bouncing Back? Here's What You Need to Know*. <https://www.cnet.com/personal-finance/crypto/is-the-crypto-market-bouncing-back-heres-what-you-need-to-know/> Dostęp 20.01.2024.
- Cieślak, E. (2021). *Chiński rynek kryptowalut znika*. Forsal.Pl. 2 grudnia, <https://forsal.pl/swiat/chiny/artykuly/8303348,chinski-rynek-kryptowalut-znika.html> Dostęp 20.01.2024.
- Citigroup. (2022a). *Crypto Regulation: Debate Gaining Urgency | Citi ICG*. <https://www.citigroup.com/global/insights/global-insights/crypto-regulation-debate-gaining-urgency> Dostęp 20.01.2024.
- Citigroup. (2022b). *How Socially Inclusive is Crypto?* <https://www.citigroup.com/global/insights/global-insights/how-socially-inclusive-is-crypto> Dostęp 20.01.2024.
- Cornelli, G., Doerr, S., Frost, J., Gambacorta, L. (2023). *BIS Bulletin No 69 Crypto shocks and retail losses*. www.bis.org/publ/work1049_data_xls.xlsx. Dostęp 20.01.2024.
- Cunliffe, J. (2022). *Some lessons from the Crypto Winter – speech by Sir Jon Cunliffe | Bank of England*. <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2022/july/jon-cunliffe-speech-on-crypto-market-developments-at-the-british-high-commission-singapore> Dostęp 20.01.2024.
- Daniel, J. (2023). *What Is JPM Coin and How Do You Buy It? – Bitcoin Market Journal*. <https://www.bitcoinmarketjournal.com/jpm-coin/> Dostęp 20.01.2024.
- De Filippi, P., Loveluck, B. (2016). The invisible politics of bitcoin: Governance crisis of a decentralised infrastructure. *Internet Policy Review*, 5(3). <https://doi.org/10.14763/2016.3.427>
- DiMaggio, P. (1988). Interest and agency in institutional theory. W: L.G. Zucker, red. *Research on Institutional Patterns: Environment and Culture*. Ballinger Publishing Co.

- DiMaggio, P., Powell, W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
- Dodd, N. (2018). The Social Life of Bitcoin. *Theory, Culture and Society*, 35(3), 35–56. <https://doi.org/10.1177/0263276417746464/FORMAT/EPUB>
- FED. (2022). *SR 23-7: Creation of Novel Activities Supervision Program*. <https://www.federalreserve.gov/supervisionreg/srletters/SR2307.htm> Dostęp 20.01.2024.
- Frizzo-Barker, J., Chow-White, P., Adams, Ph., Mentanko, J., Ha, D., Green, S. (2020). Blockchain as a disruptive technology for business: A systematic review. *International Journal of Information Management*, 51, 102029. <https://doi.org/10.1016/J.IJINFORMGT.2019.10.014>
- Gervais, A., Karame, G.O., Capkun, V., Capkun, S. (2014). Is Bitcoin a Decentralized Currency? *IEEE Security & Privacy*, 12(03), 54–60. <https://doi.org/10.1109/MSP.2014.49>
- Gourévitch, A., Amine, B., Bobier, J-F. (2021). *European Companies are Becoming Deep Tech Investors | BCG*. <https://www.bcg.com/publications/2021/how-european-corporations-becoming-deep-tech-investors> Dostęp 20.01.2024.
- Hawliczek, F., Notheisen, B., Teubner, T. (2018). The limits of trust-free systems: A literature review on blockchain technology and trust in the sharing economy. *Electronic Commerce Research and Applications*, 29, 50–63. <https://doi.org/10.1016/J.ELERAP.2018.03.005>
- Hayes, A. (2019). The Socio-Technological Lives of Bitcoin. *Theory, Culture and Society*, 36(4), 49–72. <https://doi.org/10.1177/0263276419826218/FORMAT/EPUB>
- Hayes, A. (2023). Competing imaginaries: Crypto-utopianism and the material forces of Bitcoin mining. *Anthropology Today*, 39(4), 4–8. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12825>
- Heo, K., Yi, S. (2023). (De)centralization in the governance of blockchain systems: cryptocurrency cases. *Journal of Organization Design*, 12(3), 59–82. <https://doi.org/10.1007/S41469-023-00138-W/TABLES/2>
- HSBC. (2022). *How To Avoid Cryptocurrency Scams | Banking Scams – HSBC UK*. <https://www.hsbc.co.uk/help/security-centre/cryptocurrency-fraud-real-life-story/> Dostęp 20.01.2024.
- Ingram, P., Clay, K. (2000). The Choice-Within-Constraints New Institutionalism and Implications for Sociology. *Annual Review Sociology*, 26, 525–546. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.525>
- Jepperson, R. (1991). Institutions, institutional effects and institutionalism. W: W. W. Powell i P. J. DiMaggio (red.), *The new institutionalism in organizational analysis*. (s. 143–163). The University of Chicago Press.
- JPMorgan. (2021a). *Bitcoin, blockchain and digital finance: Fintech goes mainstream in the COVID-19 era*. <https://www.jpmorgan.com/insights/global-research/technology/bitcoin-blockchain-digital-finance> Dostęp 20.01.2024.
- JPMorgan. (2021b). *If you are exploring Bitcoin 5 things you need to know*. <https://www.jpmorgan.com/insights/cryptocurrency/bitcoin/if-you-are-exploring-bitcoin-5-things-you-need-to-know> Dostęp 20.01.2024.

- JPMorgan Chase & Co. (2022). *Could Blockchain Have as Great an Impact as the Internet?* <https://www.jpmorganchase.com/news-stories/could-blockchain-have-great-impact-as-internet> Dostęp 20.01.2024.
- Kronfellner, B., Horn, J. (2021). *Seven Trends at the Frontier of Blockchain Banking | BCG*. <https://www.bcg.com/publications/2021/trends-at-the-frontier-of-blockchain-banking> Dostęp 20.01.2024.
- Küfeoğlu, S., Özkuran, M. (2019). Bitcoin mining: A global review of energy and power demand. *Energy Research & Social Science*, 58, 101273. <https://doi.org/10.1016/J.ERSS.2019.101273>
- Lawrence, T., Suddaby, R. (2006). Institutions and Institutional Work. W: R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence, W. R. Nord (red.), *Handbook of organization studies* (s. 215–254). Sage.
- Lawrence, T., Suddaby, R., Leca, B. (2011). Institutional work: Refocusing institutional studies of organization. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 52–58. <https://doi.org/10.1177/1056492610387222>
- Łukasik, K., Wiczak, J. (2023). *Popularność kryptowalut w Polsce*. <https://pie.net.pl/94-proc-polakow-slyszalo-o-kryptowalutach-ale-tylko-co-druga-osoba-uwazaze-sa-one-bezpieczne/> Dostęp 20.01.2024.
- Macheel, T. (2023). *Citi debuts deposit and trade services on blockchains for institutional clients*. <https://www.cnbc.com/2023/09/18/citi-debuts-deposit-and-trade-services-on-blockchains-for-institutional-clients.html> Dostęp 20.01.2024.
- Mateja-Jaworska, B., Modrzyk, A. (2023). Teorie praktyk: pomiędzy teorią totalną a ideą skrzynki narzędziowej. *Studia Socjologiczne*, 4(251), 45–68. <https://doi.org/10.24425/sts.2023.148174>
- Maurer, B., Nelms, T.C., Swartz, L. (2013). “When perhaps the real problem is money itself!”: the practical materiality of Bitcoin. *Social Semiotics*, 23(2), 261–277. <https://doi.org/10.1080/10350330.2013.777594>
- McKinsey. (2022a). *Agendas for best wealth management growth | McKinsey*. <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/us-wealth-management-a-growth-agenda-for-the-coming-decade> Dostęp 20.01.2024.
- McKinsey. (2022b). *A new approach to fighting fraud while enhancing customer experience | McKinsey*. <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/a-new-approach-to-fighting-fraud-while-enhancing-customer-experience> Dostęp 20.01.2024.
- McKinsey. (2022c). *The future of payments in Africa | McKinsey*. <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-future-of-payments-in-africa> Dostęp 20.01.2024.
- Mettler, M. (2016). Blockchain technology in healthcare: The revolution starts here. *2016 IEEE 18th International Conference on E-Health Networking, Applications and Services, Healthcom 2016*. <https://doi.org/10.1109/HEALTHCOM.2016.7749510>
- Mikkelsen, D., Rajdev, S., Stergiou, V. (2022). *Financial crime risk management in digital payments | McKinsey*. <https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/managing-financial-crime-risk-in-digital-payments> Dostęp 20.01.2024.

- Ølnes, S., Ubacht, J., Janssen, M. (2017). Blockchain in government: Benefits and implications of distributed ledger technology for information sharing. *Government Information Quarterly*, 34(3), 355–364. <https://doi.org/10.1016/J.GIQ.2017.09.007>
- Orji, I.J., Kusi-Sarpong, S., Huang, S., Vazquez-Brust, D. (2020). Evaluating the factors that influence blockchain adoption in the freight logistics industry. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 141, 102025. <https://doi.org/10.1016/J.TRE.2020.102025>
- Ormiston, Ch. (2022). *Southeast Asia's Pursuit of the Emerging Markets Growth Crown* | Bain & Company. <https://www.bain.com/insights/southeast-asias-pursuit-of-the-emerging-markets-growth-crown/> Dostęp 20.01.2024.
- Pawlak, M. (2011). Unintended Consequences of Institutional Work. W: *Sociology and the unintended : Robert Merton revisited*, A. Mica, A. Peisert, J. Winczorek (red.) (Vol. 1, s. 355–370). Peter Lang.
- Powell, W., DiMaggio, P. (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226185941.001.0001>
- Richard, W., Gridl, K., Fildes, J., Selleck, A. (2022). *Bring on the Tokens for Private Markets* | Bain & Company. <https://www.bain.com/insights/bring-on-the-tokens-for-private-markets-snap-chart/> Dostęp 20.01.2024.
- Rotta, T. N., Paraná, E. (2022). Bitcoin as a digital commodity. *New Political Economy*, 27(6), 1046–1061. <https://doi.org/10.1080/13563467.2022.2054966>
- Schatzki, Th. (2005). Practice theory. W: *The Practice Turn in Contemporary Theory*, T. Schatzki, K.K. Cetina, E. von Savigny (red.) (s. 10-23). Routledge.
- Scott, R. (1995). *Institutions and Organizations: Ideas, Interests, and Identities*. SAGE Publications.
- Segal-Knowles, Ch. (2021). *Stablecoins: What's old is new again – speech by Christina Segal-Knowles* | Bank of England. <https://www.bankofengland.co.uk/speech/2021/june/christina-segal-knowles-speech-at-the-westminster-eforum-poicy-conference> Dostęp 20.01.2024.
- Sen, G., Alastair, K., Olsen, T., Amory, R. (2022). *As Digital Currencies Start to Embed in the Payments System, What Role for Banks?* | Bain & Company. <https://www.bain.com/insights/as-digital-currencies-start-to-embed-in-the-payments-system-what-role-for-banks/> Dostęp 20.01.2024.
- Sroczyński, G., Łukasik, K. (2022). *Jak kryptowaluty oszukały świat. “Zamiast wolności i równości mamy łowy na jelenie.”* 21 listopada, <https://next.gazeta.pl/next/7,151003,29162519,jak-kryptowaluty-oszukały-swiat-zamiast-wolnosci-i-rownosci.html> Dostęp 20.01.2024.
- Statista Market Forecast. (2024). *Cryptocurrencies – Worldwide* . <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/digital-assets/cryptocurrencies/worldwide> Dostęp 20.01.2024.
- Stoll, Ch., Klaaßen, L., Gallersdörfer, U. (2019). The Carbon Footprint of Bitcoin. *Joule*, 3(7), 1647–1661. <https://doi.org/10.1016/J.JOULE.2019.05.012>
- Swartz, L. (2018). What was Bitcoin, what will it be? The techno-economic imaginaries of a new money technology. *Cultural Studies*, 32(4), 623–650. <https://doi.org/10.1080/09502386.2017.1416420>

- Szalacha-Jarmużek, J. (2013). *Instrumentarium globalnego panowania. Pozapaństwowi aktorzy i globalna władza strukturalna*. Zysk s-ka.
- Tijan, E., Aksentijević, S., Ivanić, K., Jardas, M. (2019). Blockchain Technology Implementation in Logistics. *Sustainability*, 11(4), 1185. <https://doi.org/10.3390/SU11041185>
- Visco, I. (2022). *28 th ASSIOM FOREX Congress*. https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/interventi-governatore/integov2022/en-FOREX-12-february-2022-Visco.pdf?language_id=1 Dostęp 20.01.2024.
- Wuermeling, J. (2022). *Regulating innovation or innovating regulation? What it takes to make digital finance a success | Deutsche Bundesbank*. <https://www.bundesbank.de/en/press/speeches/regulating-innovation-or-innovating-regulation-what-it-takes-to-make-digital-finance-a-success-892016> Dostęp 20.01.2024.
- Yaffa-Bellany, D., Moreno, E. (2024). Sam Bankman-Fried Sentenced to 25 Years in Prison. *The New York Times*, 28 Marca. <https://www.nytimes.com/2024/03/28/technology/sam-bankman-fried-sentenced.html> Dostęp 23.04.2024
- Zachariadis, M., Hileman, G., Scott, S.V. (2019). Governance and control in distributed ledgers: Understanding the challenges facing blockchain technology in financial services. *Information and Organization*, 29(2), 105–117. <https://doi.org/10.1016/J.INFOANDORG.2019.03.001>

Aneks

Adresy stron internetowych stanowiących źródła materiałów:

Banki centralne:

- <https://www.banque-france.fr/en>
- <https://www.federalreserve.gov/>
- <https://www.bankofengland.co.uk/>
- <https://www.bankofcanada.ca/>
- <https://www.bundesbank.de/en>
- <https://www.bancaditalia.it>
- <https://www.boj.or.jp/en/>

Banki komercyjne:

- <https://www.bankofamerica.com/>
- <https://www.jpmorganchase.com/> <https://www.jpmorgan.com>
- <https://www.santander.com/en/home>
- <https://group.bnpparibas/en/>
- <https://www.wellsfargo.com/>
- <https://www.hsbc.com/>

Firmy konsultingowe:

- <https://www.mckinsey.com/>
- <https://www.bain.com/>
- <https://www.bcg.com/>